

תקנת זמן בגט

מקורות – (א) גיטין יז. "איתמר מפני מה..." תוספות ר"ד על אתר; ר"ף ח; רמב"ם וראב"ד הל' גירושין פ"א הכ"ו; תוספות יז. ד"ה ריש לקיש, יז: ד"ה עד, יח. ד"ה אבל; רא"ש סי' ד-ה, ז; רמב"ן יז: ד"ה הא דאמרינן; רשב"א יז: ד"ה ורבי יוחנן, יח. ד"ה כתובתיה; ר"ן ח. בדפי הר"ף; 'בית שמואל' קכ"ז ס"ק ז.

(ב) גט מוקדם ומאוחר – 'עיטור זמן ז', ר"ן מו-מו: בדפי הר"ף, ש"ת הרא"ש כלל מ"ה סעיף ו, ירושלמי גיטין פ"ב ה"ב; שביעית פ"י מ"א, בבא בתרא קנז:.

הגמרא בסוגייתנו (יז-יח.) עוסקת בתקנת חכמים לכתוב זמן בגט. בראשית הסוגיה מביאה הגמרא מחלוקת אמוראים בעניין טעם התקנה:

"איתמר: מפני מה תיקנו זמן בגיטין? רבי יוחנן אמר: משום בת אחותו. ריש לקיש אמר: משום פירות"

(גיטין יז.).

רבי יוחנן סובר שתקנת הזמן באה מחמת חשש לזנות. במקרה שאישה זינתה תחת בעלה, אם אישה זו היא גם בת אחותו של הבעל (כפי שהיה מקובל באותה תקופה), יש חשש שהבעל ירצה לחפות על בת אחותו ולהציל אותה מעונש. במקרה כזה הבעל ייתן לאשתו גט ללא זמן, כדי שתוכל להוציא את הגט בבית דין ולטעון שבשעת מעשה הזנות היא הייתה כבר מגורשת. בית הדין לא יוכלו להוכיח שהגירושין היו לאחר הזנות, שהרי לא כתוב בגט מתי היו הגירושין, והם יאלצו לפטור את האישה מספק. לאחר שתיקנו חכמים זמן בגט, נוכל לדעת בוודאות האם הזנות הייתה לפני הגירושין או לאחריהם, ולהעניש את האישה בעונש הראוי לה.

ריש לקיש סובר שזנות איננה שכיחה, ואין צורך בתקנת חכמים כדי להתגבר על החשש לזנות. לדעת ריש לקיש, תקנת זמן בגט נועדה לשמור על זכויותיה הכלכליות של האישה. כל עוד האישה נשואה – הבעל זכאי לקבל את פירות נכסיה, על פי תנאי הכתובה. קיים חשש שהבעל ימכור את פירות הנכסים של האישה לאחר זמנו של הגט, שלא כדין. אם הזמן לא יהיה כתוב בגט, האישה לא תוכל לגבות מהלקוחות את פירותיה, כיוון שהבעל יטען שמכר את הפירות מוקדם יותר, כאשר הם עדיין היו שלו.

כתיבת הזמן בגט מאפשרת לאישה לגבות מהלקוחות את הפירות שנמכרו לאחר הזמן, פירות השייכים לה על פי דין.

היחס בין טעם התקנה לתוכן התקנה

עד כה ראינו מהם החששות השונים שהובילו את חכמים לתקן זמן בגט. כעת, לאחר שכבר תיקנו חכמים זמן בגט, יש לברר באיזו מידה משפיעים טעמי התקנה על תכניה. האם כעת, כאשר התקנה כבר קיימת, היא עדיין תלויה בחששות האלה, או שיש לה קיום עצמאי? בשיעור הקודם ראינו, שלפי המשנה בפרק האחרון (פ.ו.), גט ללא זמן פסול. האם הפסול הוא משום שהחששות הנ"ל עדיין קיימים, או שהפסול הוא משום שהגט אינו מקיים את תקנת חכמים, ללא קשר לחששות?

לשאלה זו עשויות להיות נפקא מינות בשני מקרים הפוכים. בכיוון האחד תהיה נפקא מינה במקרה שבו החששות כבר אינם קיימים. לפי ההבנה שהתקנה תלויה בקיומם של החששות, במקרה שבו אין כל חשש – התקנה אינה חלה, והגט יהיה כשר גם ללא זמן. לעומת זאת, לפי ההבנה שהתקנה עומדת בפני עצמה, מסתבר שגט ללא זמן ייפסל גם כאשר החששות אינם קיימים.

בכיוון ההפוך עשויות להיות נפקא מינות גם במקרים שבהם החששות עדיין קיימים. לפי ההבנה שהתקנה נובעת מקיומם של החששות, ברור שהתקנה לא התמלאה כל עוד החשש עדיין קיים. לעומת זאת, לפי ההבנה שהתקנה עומדת בפני עצמה, ייתכן שהגדרים שלה אינם תואמים באופן מלא את הצורך להתגבר על החששות. לפי הבנה זו, במקרים מסוימים הגט עשוי להיות כשר אף על פי שהחששות עדיין קיימים, כיוון שעל כל פנים התקנה התמלאה.

גט שנגזר ממנו הזמן

המשנה הנ"ל בפרק האחרון קובעת שגט שאין בו זמן פסול לכתחילה, אך אם נישאת על פיו – הוולד כשר. אב"י בסוגייתנו שואל: מהי אם כן התועלת בתקנת חכמים, והרי על כל פנים הגט כשר בדיעבד! רב יוסף משיב, שכיוון שלכתחילה אסור לאישה להינשא בגט ללא זמן, העדים בדרך כלל לא יסכימו לחתום על גט שאין בו זמן, וכך תתקיים התקנה. בשלב הבא שואל אב"י, מדוע לא חוששים שהבעל יגזור את הזמן מהגט אחרי החתימה, לפני שהוא מוסר את הגט לאשתו:

"גזייה לזמן דידיה ויהביה ניהלה מאי? אמר ליה: לרמאי לא חיישינך"

(גיטין יז:).

רב יוסף עונה שחכמים לא חששו לרמאים שיגזרו את הזמן מהגט, ולכן עדיין יש תועלת בתקנת הזמן. בגמרא לא מבואר מהו הדין במקרה שאדם אכן ביצע את מעשה הרמאות שחכמים לא חששו לו, וגזר את הזמן מהגט. בשאלה זו נחלקו הראשונים. הרמב"ם בהלכות גירושין (פ"א הכ"ו) סובר שגט כזה כשר לכתחילה. הראב"ד בהשגותיו על אתר חולק, וסובר שגט כזה פסול לכתחילה, כמו גט שלא היה עליו זמן כלל.

במקרה שבו הבעל גזר את הזמן, שבים ומתעוררים החששות הנ"ל משום בת אחותו ומשום פירות. לכן, מסברה נראה שגט כזה אמור להיפסל. הרמב"ם, המכשיר את הגט שנגזר ממנו הזמן, מניח כנראה שתי הנחות:

א. לתקנת הזמן יש מעמד עצמאי, והיא אינה תלויה בחששות שהובילו אליה.
 ב. התקנה מתקיימת בכך שבשלב הראשון היה כתוב זמן בגט, ואין צורך שהזמן ימשך להיות על הגט גם בשעת המסירה.

הראב"ד, החולק על הרמב"ם ופוסל את הגט, יכול לחלוק על כל אחת מהנחות. ייתכן שהוא חולק על ההנחה הראשונה, וסובר שגם לאחר שתיקנו חכמים זמן בגט, התקנה עדיין תלויה בחששות שהובילו אליה. לכן, במקרה שהבעל גזר את הזמן – החששות שבים ומתעוררים, וממילא הגט פסול. לפי הבנה זו, השאלה שהעלינו לעיל בעניין היחס שבין טעם התקנה לתוכן התקנה, עומדת למעשה בבסיס מחלוקת הראשונים.

לחלופין ניתן להבין שהראב"ד מודה להנחה הראשונה של הרמב"ם, וגם לדעתו התקנה מקבלת מעמד עצמאי המנותק מטעמיה. המחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד היא ביחס לגדרי התקנה. הרמב"ם, כפי שביארנו, סובר שהזמן צריך להיות בגט רק בשלב הכתיבה, ולא בשלב המסירה. הראב"ד חולק על כך, וסובר שהזמן צריך להיות בגט גם בשעת המסירה, ולולא כן התקנה לא התקיימה במלואה. יש לציין, שבמקרה שהזמן נחתך לפני החתימה, מסתבר שגם הרמב"ם יודה שהתקנה לא התקיימה והגט פסול.

זמן שאינו ממוקד

הגמרא בהמשך דנה בגט שנכתב בו זמן שאיננו ממוקד:

"כתוב בו שבוע, שנה, חדש, שבת – מאי? אמר ליה: כשר. ומה הועילו חכמים בתקנתן?
 אהנו לשבוע דקמיה ולשבוע דבתריה"

(גיטין יז:).

לפי מסקנת הגמרא, הגט כשר אפילו אם נכתב בו רק באיזה מחזור של שבע שנים היו הגירושין. אמנם אי אפשר לדעת על פי הגט הזה מתי בדיוק בתוך אותן שבע שנים היו הגירושין, אך על כל פנים אפשר לדעת שהם לא היו בשבע השנים שלפני כן, או בשבע השנים שלאחר מכן.

גט שנכתב בו זמן לא ממוקד עונה על הדרישה הפורמאלית לכתוב זמן בגט. אולם, מבחינה מעשית לא די בכך כדי להתגבר על החששות השונים. גם כאשר כתוב בגט באיזה מחזור של שבע שנים היו הגירושין – עדיין קיים חשש שהבעל יחפה על אשתו שזינתה בתוך אותן שבע שנים, או שימכור את פירותיה שלא כדין בתוך שבע השנים האלה.

ניתן להבין, שבהווה אמינא סברה הגמרא שתקנת הזמן תלויה בחששות שהובילו אליה. לפיכך גט שנכתב בו זמן לא ממוקד פסול, אף על פי שמבחינה פורמאלית יש בו זמן, כיוון שבפועל החששות עדיין קיימים. במסקנה סוברת הגמרא שתקנת הזמן מנותקת מהחששות, ויש לה קיום עצמאי. לכן, גט שנכתב בו זמן לא ממוקד כשר, כיוון שמבחינה פורמאלית התקנה התקיימה. זאת בדומה לדעת הרמב"ם, המכשיר את הגט אפילו אם גזרו ממנו את הזמן לפני המסירה, כיוון שעל כל פנים התקנה התקיימה בשעת הכתיבה והחתימה.

גט שהגיע ממדינת הים

עד כה עסקנו במקרים שבהם מבחינה פורמאלית התקנה התקיימה, אף על פי שהחששות עדיין עומדים בעינם. בהמשך הסוגיה ניתן למצוא למקרה הפוך, שבו החששות כבר אינם קיימים, אף שהתקנה לכאורה לא התקיימה במלואה:

”אמר ליה רבינא לרב אשי: גיטין הבאים ממדינת הים, דמיכתבי בניסן ולא מטו עד תשרי – מה הועילו חכמים בתקנתם? אמר ליה: הנהו קלא אית להו”

(גיטין יח.).

כאשר הבעל שולח גט לאשתו ממקום רחוק, הזמן הכתוב בגט עשוי להיות מוקדם בחודשים רבים מהזמן שבו התקיימו הגירושין בפועל. במקרה כזה, שב ומתעורר החשש משום זנות: אם האישה זינתה לאחר הזמן הכתוב בגט – היא תוכל להוציא את הגט בבית דין ולטעון על פיו שבשעה שזינתה היא כבר הייתה מגורשת, אף על פי שבפועל הגירושין התרחשו במועד מאוחר יותר. לפי חלק מהשיטות, קיים במקרה כזה חשש גם ביחס לפירות. כפי שנראה להלן, רבי יוחנן סובר שהבעל זכאי לקבל פירות מנכסי אשתו עד לשעת הגירושין בפועל. במקרה שבו הזמן הכתוב בגט הוא מוקדם

יותר מהזמן שבו התקיימו הגירושין, יש חשש שהאישה תגבה מהלקוחות את הפירות שנמכרו לאחר הזמן הכתוב בגט, פירות שעל פי דין אינם שייכים לה.

הגמרא עונה, שבמקרה שהגט הגיע ממדינת הים – יש לו קול, וכולם יודעים שהזמן הכתוב בו הוא מוקדם מזמן הגירושין בפועל. הקול מאפשר לנו להתגבר על החששות הנ"ל, משום זנות ומשום פירות¹. לדעת חלק מהראשונים, קול כזה קיים דווקא במקרה שהגט הגיע על ידי שליח. אם הבעל עיכב את הגט בידו במשך זמן רב, ובסופו של דבר מסר בעצמו את הגט לאישה – החששות עדיין קיימים, והגט פסול. כך סוברים התוספות (יז: ד"ה עד), ודעה זו מובאת ברא"ש (סי' ה) וברשב"א (יז: ד"ה ורבי יוחנן). ראשונים אחרים סוברים שבכל מקרה שהגט נמסר מאוחר יותר מהזמן הכתוב בו יש קול, והגט כשר גם ללא שליח. דעה זו מובאת גם היא ברא"ש (סי' ד) וברשב"א (שם), ולדעת ה'בית שמואל' (קכ"ז ס"ק ז) זוהי גם דעת הרמב"ם (הל' גירושין פ"ב ה"ב)².

קיומו של הקול אמנם מסיר את החששות השונים שהעלינו לעיל. אולם, בשורה התחתונה הזמן הכתוב בגט הוא מוטעה, והגירושין בפועל היו במועד מאוחר יותר. מדוע גט כזה שונה מגט שאין בו זמן כלל, הפסול מכוח תקנת חכמים? ניתן לכאורה להסיק מכאן, שתקנת הזמן תלויה בחששות שהובילו אליה. כיוון שכן, במקום שהחששות האלה אינם קיימים – אין צורך לקיים את התקנה, והגט כשר גם כאשר לא כתוב בו הזמן הנכון.

מסקנה זו עומדת בסתירה לכאורה למסקנה שהגענו אליה לעיל, מהמקרה של זמן שאינו ממוקד. כפי שראינו, חכמים הכשירו גט שכתוב בו זמן לא ממוקד. בדברינו לעיל הסברנו, שאמנם במקרה כזה החששות עדיין קיימים, אך תקנת הזמן אינה תלויה בחששות האלה, והגט כשר כיוון שעל כל פנים התקנה התקיימה במלואה. כיצד אפשר ליישב מסקנה זו עם המקרה של גט שהגיע ממדינת הים?

1 לדעת רש"י (ד"ה קלא), הקול יגרום לכך שהלקוחות לא יאפשרו לאישה לגבות את הפירות על סמך הגט, אלא ידרשו שתביא ראיה על שעת הגירושין. התוספות (ד"ה הנהו) טוענים שלא די בכך כדי לפתור את החשש משום זנות, והם מפרשים שהקול יגרום לעדי המסירה לזכור באופן מדויק מתי היו הגירושין.

2 ברמב"ם לא מפורש שהגט כשר משום שיש לו קול. ייתכן שהרמב"ם מודה לראשונים הסוברים שהקול קיים רק במקרה שהגט הגיע על ידי שליח, ואילו במקרה שהבעל מסר את הגט בעצמו – החששות עדיין קיימים. אף על פי כן הרמב"ם מכשיר את הגט במקרה כזה, בהתאם לשיטתו שהתקנה אינה תלויה בחששות, ואם התקנה התקיימה במלואה – הגט כשר גם כאשר החששות עדיין קיימים. אמנם יש לדון האם אכן במקרה כזה התקנה התקיימה במלואה, שהרי הזמן הכתוב בגט איננו זמן הגירושין.

ניתן להסביר, שקיימים שני ערוצים ביחס לתקנת זמן בגט. הערוץ הראשון מתייחס למקרים שבהם החששות אינם קיימים, כגון במקרה של גט שהגיע ממדינת הים על ידי שליח. במקרים כאלה אנו חוזרים למצב שלפני התקנה, והגט כשר גם כאשר הזמן הכתוב בו איננו נכון. הערוץ השני מתייחס למקרים שבהם החששות קיימים, וצריך לקיים את תקנת הזמן. במסגרת הערוץ הזה, התקנה מקבלת מעמד עצמאי, שאיננו תלוי בהכרח בחששות שהובילו אליה. כיוון שכך, ייתכן שהגט יהיה כשר אף על פי שהחששות עדיין קיימים, כגון במקרה של זמן שאיננו ממוקד.

כיוון אחר אפשר לומר שקיים רק ערוץ אחד, ותמיד צריך לקיים את התקנה במלואה, גם כאשר החששות אינם קיימים. במקרה שבו הגט הגיע ממדינת הים הוא כשר, אף על פי שהזמן הכתוב בו איננו נכון, כיוון שעל כל פנים כתוב בתוכו זמן כלשהו. אמנם הזמן הזה איננו מדויק, אך די בכך שיש זמן בגט כדי לקיים את התקנה. הבנה זו קרובה לשיטת הרמב"ם שראינו לעיל, שלפיה הגט כשר אפילו אם נגזר ממנו הזמן לחלוטין. אמנם יש לציין, שהחידוש בשיטת הרמב"ם הוא גדול יותר, שהרי זמן שאינו מדויק הוא עדיין טוב יותר מאשר העדר מוחלט של זמן.

גט מוקדם

”נכתב ביום ונחתם ביום, בלילה ונחתם בלילה, בלילה ונחתם ביום – כשר. ביום ונחתם בלילה – פסול. רבי שמעון מכשיר”

(משנה גיטין יז).

משנתנו פוסלת גט שנכתב ביום ונחתם בלילה. הזמן שאותו יש לכתוב בגט הוא זמן החתימה. כיוון שהחתימה הייתה בלילה, לאחר השקיעה, אמור היה להיכתב בגט התאריך של יום המחרת. אולם, בפועל כתבו את הגט מבעוד יום, והתאריך הכתוב בו מוקדם ביום. זהו למעשה גט מוקדם, והמשנה קובעת שגט מוקדם פסול.

הראשונים נחלקו ביחס לרמת הפסול של גט מוקדם. הרמב"ם בהלכות גירושין (פ"א הכ"ה) מביא באותה ההלכה את המקרים של גט שאין בו זמן וגט מוקדם, ונראה שלדעתו אותו הפסול קיים בשני הגיטין האלה. ההשוואה בין גט שאין בו זמן לגט מוקדם מפורשת יותר בדבריו של העיטור ('זמן' ז). לפי שיטה זו, אסור לכתחילה להינשא על סמך גט מוקדם, אך אם נישאת – לא תצא, כפי שנפסק להלכה ביחס לגט שאין בו זמן.

במסגרת שיטת הרמב"ם אין חשיבות מרובה להשוואה בין גט מוקדם לגט שאין בו זמן. זאת, משום שלדעת הרמב"ם קיימת השוואה כללית בין כל הגיטין הפסולים

מדרבנן, ובכולם אם נישאת – לא תצא (הל' גירושין פ"י ה"ב). הר"ן (מו-מו: בדפי הר"ף ד"ה גמ') חולק על הרמב"ם, וסובר שכך הוא הדין רק בשלושת הגיטין שבהם עוסקת המשנה בפרק האחרון (פו). בשאר הגיטין הפסולים מדרבנן הדין חמור יותר, וגם אם נישאת – תצא. במסגרת שיטת הר"ן יש חשיבות לשאלה האם גט מוקדם זהה בדינו לגט שאין בו זמן, או שדינו חמור יותר. הר"ן עצמו מסיק שהפסול של גט מוקדם חמור יותר, ואפילו אם נישאת תצא, כל עוד אין לה בנים (שם ד"ה וגט מוקדם).

שיטה שלישית, מרחיקת לכת במיוחד, היא שיטת הרא"ש. הרא"ש בתשובה פוסק שגט מוקדם בטל אף מדאורייתא. לכן, אם אישה התגרשה בגט מוקדם והלכה והתקדשה לאיש אחר – קידושיו אינם תופסים, והיא אינה זקוקה לגט ממנו:

"כיון שהיה הגט מוקדם – היה פסול, כדתנן: נכתב ביום ונחתם בלילה פסול, וכיון דפסול הוא – לא תפסי קידושי שני, ולא מבעיא ממנו גט, ומותרת לראשון" (נשות הרא"ש כלל מ"ה סעיף ו).

הרא"ש ודאי סבר שקיים הבדל גדול בין גט שאין בו זמן, הפסול מדרבנן בלבד, לבין גט מוקדם, הפסול מדאורייתא. יש להבין מהו טעם הפסול מדאורייתא של גט מוקדם לפי הרא"ש. ניתן להבין שכאשר העדים חותמים על גט שכתוב בו זמן שאינו נכון – הם עוברים על לאו של עדות שקר, ונפסלים לעדות. ממילא גם הגט נפסל, כיוון שלא חתומים עליו עדים כשרים³.

לחלופין ניתן להסביר שהפסול איננו בעדים, אלא בגוף העדות שבגט. בשיעור הקודם עסקנו בשאלה, עד כמה הזמן נחשב לחלק מרכזי מסיפור הדברים שבגט⁴. כפי שראינו שם, העיטור סובר שהזמן הוא פרט צדדי בגט, ואיננו חלק מגוף הסיפור. ייתכן שהרא"ש חולק על העיטור, וסובר שהזמן הוא חלק מהותי מעיקר העדות. כיוון שכך, כאשר הזמן מוקדם – הגט מכיל בתוכו סיפור דברים שקרי, והוא אינו יכול לשמש כספר כריתות. אמנם גט ללא זמן כשר מן התורה, אך כאשר יש זמן בגט – הוא חייב להיות מדויק, ואם לא כן – הגט כולו בטל מדאורייתא.

הגמרא בהמשך סוגייתנו (יח.) עוסקת בכתובה שנכתבה ביום ונחתמה בלילה. לדעת שמואל כתובה כזו תמיד כשרה, כיוון שהשעבוד חל כבר מרגע הכניסה לחופה, ואין משמעות לשעה שבה חתמו העדים על הכתובה. רב כנראה חולק על שמואל,

3 נימוק זה לפסול של גט מוקדם מפורש בפירושו הרמב"ם למשנתנו. עם זאת יש קושי בהבנה זו, כיוון שבמקרה שלנו הזמן לא הוקדם במזיד אלא בטעות, וקשה לומר שהעדים נפסלים לעדות במקרה כזה.

4 לעיל עמ' 42.

וסובר שגם הכתובה פסולה אם היא נכתבה ביום ונחתמה בלילה, בדומה לגט. הכתובה תהיה כשרה רק במקרה שבו היו עסוקים באותו עניין משעת הכתיבה עד שעת החתימה. במקרה כזה יש לכתובה קול כבר משעת הכתיבה וכבר אז חלים השעבודים, ולכן אין משמעות לשעה שבה חתמו העדים.

הראשונים נחלקו האם "עסוקים באותו עניין" יכול להכשיר גם גט שנכתב ביום ונחתם בלילה. הרא"ש על אתר (סי' ז) והרשב"א (יח. ד"ה כתובתיה) סוברים ש"עסוקים באותו עניין" מועיל גם בגט. הרמב"ם (הל' גירושין פ"א הכ"ה) סובר שגט מוקדם פסול בכל מקרה, אפילו אם היו עסוקים באותו עניין.

לדעת הרמב"ם, גם כאשר עסוקים באותו עניין – השטר עדיין נחשב לשטר מוקדם, והקול מועיל רק כדי להסיר את החששות השונים. בכתובה לא קיימת דרישה פורמאלית לזמן, וכתובה מוקדמת פסולה רק מחמת החשש שהאישה תגבה מהלקוחות שלא כדין. כיוון שכך, כאשר יש קול המתגבר על החשש הזה – הכתובה כשרה, אף על פי שהיא מוקדמת. בגט ישנה דרישה פורמאלית לכתוב זמן, ולכן גט מוקדם פסול בכל מקרה, אפילו אם היו עסוקים באותו עניין.

הרא"ש והרשב"א עשויים לחלוק על הרמב"ם באופנים שונים. אפשרות אחת היא, שלדעת הרא"ש והרשב"א תקנת זמן בגט תלויה בחששות שהובילו אליה. לכן, במקרה שעסוקים באותו עניין והקול מתגבר על החששות – אין צורך לקיים את התקנה, וגם גט מוקדם כשר⁵. לחלופין ניתן להבין בדעת הרא"ש והרשב"א, שכאשר עסוקים באותו עניין – כביכול נעצר השעון, ונחשב הדבר כאילו העדים חתמו מבעוד יום. כך משתמע בדברי התוספות על אתר (ד"ה אבל): "דאית ליה קלא כאילו חתמו, כיון שהם מזומנים לחתום".

ראוי לציין שההבנה הראשונה, שלפיה "עסוקים באותו עניין" מכשיר את הגט כיוון שהחששות כבר אינם קיימים, אפשרית רק אם נניח שגט מוקדם פסול מדרבנן בלבד. לפי שיטת הרא"ש, שגט מוקדם פסול מדאורייתא, לא די בכך שהתגברנו על החששות כדי להכשיר את הגט. אמנם, ראינו לעיל את המקרה של גט שנשלח ממדינת הים, שהוכשר כיוון שיש לו קול, אף על פי שהזמן הכתוב בו אינו נכון. לשיטת הרא"ש יש לומר שגט כזה אינו נחשב גט מוקדם, כיוון שעל כל פנים בשעת החתימה הזמן היה נכון, אף שהמסירה בפועל הייתה מאוחרת יותר. זאת בשונה מהמקרה של "נכתב ביום ונחתם בלילה", שבו הזמן היה מוקדם כבר בשעת החתימה.

5 עיין ב"ח אבן העזר קכ"ז ס"ק ט, המבאר מדוע במקרה שעסוקים באותו עניין החששות אינם קיימים.

עד כה עסקנו בדעת חכמים במשנה, הפוסלים גט שנכתב ביום ונחתם בלילה. רבי שמעון במשנה חולק, וסובר שגט שנכתב ביום ונחתם בלילה כשר. בגמרא מבואר שרבי שמעון מכשיר גט מוקדם, כיוון שלדעתו החששות שהובילו את החכמים לפסול גט מוקדם אינם קיימים. רבי שמעון אינו חושש לזנות, וגם החשש לפירות אינו קיים במסגרת שיטתו, כיוון שלדעתו הבעל מפסיד את הפירות כבר משעת הכתיבה, ושעת החתימה איננה משמעותית.

הירושלמי על אתר מביא דעה, שלפיה גם רבי שמעון מכשיר את הגט רק אם נחתם בלילה, ולא אם נחתם למחרת:

”אמר רבי יוחנן: לא אמר רבי שמעון אלא בלילה, אבל למחר – אף רבי שמעון מודה”
(ירושלמי גיטין פ”ב ה”ב).

גם הבללי בהמשך הסוגיה (יח.) מביא דעה, שלפיה רבי שמעון מכשיר את הגט רק אם נחתם לאלתר. אך בגמרא שם מבואר, שגם במקרה שהגט נחתם לאחר זמן, הפסול הוא רק מחמת נימוק צדדי – מחשש שמא פייס. מבחינה עקרונית רבי שמעון מכשיר גט מוקדם בכל מקרה, אפילו אם נחתם לאחר זמן. בירושלמי לא מופיע נימוק זה, וניתן להבין שיש כאן קביעה עקרונית יותר. רבי שמעון אינו חולק על חכמים באופן מהותי, אלא גם הוא מודה שהזמן הקובע הוא זמן החתימה, וגט שנכתב בו זמן מוקדם יותר פסול. המחלוקת היא רק במקרה שהחתימה הייתה בלילה ואילו בגט נכתב התאריך של היום הקודם. חכמים פוסלים את הגט כיוון שהוא מוקדם, ואילו רבי שמעון מכשיר את הגט כיוון שהכתיבה והחתימה נחשבים כרצף אחד, ואין זה נחשב לגט מוקדם.

גט מאוחר

המשנה במסכת שביעית עוסקת בשטרי חוב מוקדמים ומאוחרים:

”שטרי חוב המוקדמים – פסולים, והמאוחרין – כשרים”

(משנה שביעית פ”י מ”א).

שטרי חוב המוקדמים פסולים, מחשש שמא המלווה יטרוף מהלקוחות את הנכסים שנמכרו החל מהזמן הכתוב בשטר. גבייה זו היא שלא כדין, שהרי המלווה זכאי לגבות רק נכסים שנמכרו משעת ההלוואה, ולא קודם לכן. לעומת זאת, שטרי חוב המאוחרים כשרים, כיוון שהלקוחות אינם מפסידים דבר מהאיחור. אדרבה – המלווה מפסיד את

האפשרות לגבות מנכסים שנמכרו לאחר ההלוואה ולפני הזמן הכתוב בשטר. לכן, אם הוא קיבל על עצמו את השטר כפי שהוא – אין כל סיבה לפסול את השטר.

בגמרא במסכת בבא בתרא (קנז:): מבואר, ששטרי חוב מאוחרים כשרים רק לפי מי שסובר, שאדם יכול לשעבד נכסים שעדיין לא הגיעו לרשותו ("דאיקני" בלשון הגמרא). לפי מי שסובר שאדם אינו יכול לשעבד נכסים שעדיין לא הגיעו לרשותו, יש חשש שהמלווה יגבה נכסים שהלווה קנה לאחר ההלוואה ולפני הזמן הכתוב בשטר. נכסים אלה לא השתעבדו למלווה, שהרי הם לא היו ברשות הלווה בשעת ההלוואה. אך אם נסמוך על הזמן הכתוב בשטר, נסבור בטעות שהנכסים האלה כבר היו ברשות הלווה בשעת ההלוואה, והמלווה יוכל לגבות אותם מהלקוחות שלא כדין. להלכה אנו פוסקים שאפשר לשעבד נכסים שעדיין לא הגיעו לרשותו, ולכן שטרות חוב מאוחרים כשרים.

הראשונים נחלקו בעניין גט מאוחר. מסברה נראה היה שיש לפסול גט מאוחר, שהרי קיים חשש שהבעל ימכור שלא כדין את הפירות שלאחר זמן המסירה ועד הזמן הכתוב בגט. כך אמנם סובר הרמב"ם (פ"א הכ"ה). הרמב"ם משווה בין גט מוקדם, גט מאוחר וגט שאין בו זמן כלל. כפי שהזכרנו לעיל, הרמב"ם סובר שכל הגיטין הפסולים מדרבנן שווים ברמת חומרתם, ובכולם אם נישאת – לא תצא. הר"ן חולק, וסובר שגט מוקדם חמור יותר מגט שאין בו זמן. במסגרת שיטת הר"ן יש לדון האם גט מאוחר דומה בחומרתו לגט שאין בו זמן, או שהוא חמור יותר ודומה לגט מוקדם (אם נאמץ את שיטת הרמב"ם שגט מאוחר פסול).

לעומת הרמב"ם, רוב הראשונים סוברים שגט מאוחר כשר, כמו שטרי חוב מאוחרים. כך היא דעתו של הראב"ד בהשגותיו על אתר. הראב"ד מסביר שאמנם הגירושין חלים מייד ברגע המסירה, אך הבעל זכאי לקבל את הפירות עד השעה הכתובה בגט, ולכן אין חשש לגבייה שלא כדין:

"טעה במאוחר דכשר להנשא בו... ואומר אני שאוכל את פירותיה עד אותו זמן, ואינה גובה כתובתה עד אותו זמן, שלכך איחרו, וכמי שהתנה עמה הוא"
(השגות הראב"ד ה"ל גירושין פ"א הכ"ה).

הרא"ש בסוגייתנו (סי' ה) מבאר בדעת הראב"ד, שמדובר במקרה שהאישה הסכימה לתנאי זה, ומחלה לבעל על הפירות שעד הזמן הכתוב בגט. בדרך אחרת ניתן להסביר, שאנו מפצלים בין שני תפקידים שונים שממלא הגט. הגט כספר כריתות חל מיד, והאישה מגורשת מרגע המסירה. לעומת זאת, הגט כשטר ממוני אינו חל ברגע

המסירה אלא רק בזמן הכתוב בו, כשאר שטרי ממונ⁶. להלן נראה מקור נוסף לפיצול כזה בין שני תפקידי הגט.

ראשונים נוספים סברו שגט מאוחר כשר, אך חלקו על הראב"ד בהסבר הדבר. הם מודים לראב"ד שהפירות שייכים לבעל עד לזמן הכתוב בגט, ולכן אין חשש שהבעל יגבה אותם שלא כדין. אולם, לדעת הראשונים האלה גם הגירושין עצמם אינם חלים מייד בשעת המסירה, אלא רק בזמן הכתוב בגט. ממילא אין כאן פיצול בין שעת חלות הגירושין לבין השעה שבה מאבד הבעל את הפירות, שלא כדעת הראב"ד. בדעה זו אווזים התוספות (יז. ד"ה ריש לקיש) והרא"ש (סי' ה).

הראשונים הסבירו בדרכים שונות מדוע הגירושין אינם חלים עד לזמן הכתוב בגט. כיוון אחד הציע הר"ן:

"דבגט מאוחר אינה מתגרשת אלא מזמנו של גט ואילך, דהוה ליה כאילו התנה עמה שלא תתגרש עד יום פלוני"

(ור"ן גיטין ח. בדפי הרי"ף ד"ה ולענין גט מאוחר).

הר"ן סובר, שהגט מצד עצמו ראוי לגרש כבר כעת, אך כאשר הבעל כתב זמן מאוחר – נחשב הדבר כאילו התנה במפורש שהגט יחול לאחר זמן⁷. הסבר אחר מציע הרמב"ן:

"שאי אפשר להתירה אלא מזמן הגט, דלא כרות גיטא אלא מן הזמן ואילך"

(רמב"ן גיטין יז: ד"ה הא דאמרינן).

הרמב"ן משתמש בביטוי "לא כרות גיטא" כדי להסביר מדוע הגירושין אינם חלים מיד. ביטוי זה לקוח מהגמרא לעיל בפרק הראשון (ט), העוסקת באדם הכותב את כל נכסיו לעבדו בשטר. אם האדון נתן לעבד את כל הנכסים – השטר נחשב כגט שחרור של העבד, והוא יוצא לחורין. אם האדון שייר לעצמו קרקע כלשהי – העבד אינו משוחרר. רב אשי מסביר ששטר כזה אינו יכול להיחשב כגט שחרור כיוון ש"לאו כרות גיטא הוא". הרי"ף (ב: מבאר שאין זה גט כריתות, כיוון שהאדון השאיר לעצמו זכות בשטר. האדון זקוק עדיין לשטר כדי להוכיח את בעלותו על הקרקע ששייר, ולכן אין זו מסירת גט מלאה, והעבד אינו משתחרר על ידה.

6 ייתכן שהאישה מוחלת על כתובתה והפירות עד לתאריך הכתוב בגט. יש לברר מהו הדין ביחס לחיוב הבעל במזונות וזכותו לרשת את האישה – האם אלו קיימים עד לתאריך הכתוב בגט, או רק עד למסירתו.

7 לפי הר"ן מסתבר שאם יש עדות ברורה שהזמן המאוחר נכתב בטעות – אין כאן תנאי, והגירושין חלים מיד. זאת בשונה משיטת הרמב"ן שנראה להלן, שלפיה גם במקרה של טעות הגירושין יחולו מאוחר.

ייתכן שלדעת הרמב"ן מתקיים מצב דומה גם בגט מאוחר. כדי להסביר זאת יש להניח שהרמב"ן מתבסס על שיטת הראב"ד, שלפיה יש לבעל פירות עד לזמן הכתוב בגט. כיוון שכך, כאשר הבעל כתב זמן מאוחר – הוא שייר לעצמו זכות בגט, והוא זקוק לגט כדי להוכיח את זכאותו לפירות. ממילא אין זה גט כריתות, והאישה אינה מגורשת. האישה תהיה מגורשת רק כאשר יגיע הזמן הכתוב בגט, והבעל יאבד את הזכות לקבל פירות מנכסי האישה. רק בשעה זו יעבור הגט באופן מלא לידי האישה, והיא תוכל להתגרש בו.

אם לא נרצה לבסס את שיטת הרמב"ן על דעת הראב"ד, נצטרך לומר שהרמב"ן משתמש כאן במושג "לא כרות גיטא" במשמעות שונה. ניתן להסביר בפשטות, שלדעת הרמב"ן הגירושין אינם יכולים לחול כל עוד הגט אינו מספר לנו במפורש שהאישה כבר התגרשה. סיפור הדברים של הגט הוא הגומר את הגירושין. בגט מאוחר, סיפור הדברים מלמד אותנו שהאישה מגורשת רק מהזמן הכתוב בו ולא קודם לכן, ולפיכך היא אינה מגורשת עד לזמן הזה. הראב"ד, הסובר שגט מאוחר חל מיד בשעת המסירה, עשוי לטעון שהזמן איננו חלק מסיפור הדברים של הגט אלא הוא רק פרט צדדי, ולכן הוא אינו מעכב את חלות הגירושין.

זכאות הבעל לפירות

הנושא העיקרי בסוגיה הוא תקנת זמן בגט, והחששות השונים העומדים ברקע של תקנה זו. אולם, מתוך הדברים מתעורר דיון נוסף, בעניין המועד שבו מאבד הבעל את זכותו לקבל פירות מנכסיה של אשתו. כפי שהזכרנו לעיל, רבי שמעון סובר שהבעל מאבד את הפירות כבר ברגע כתיבת הגט. עקב כך לדעת רבי שמעון לא קיים החשש משום פירות בגט מוקדם. חכמים חולקים, וסוברים שהבעל מאבד את הפירות בשלב מאוחר יותר.

ריש לקיש סובר שלדעת חכמים הבעל מאבד את הפירות בשלב החתימה. זהו הבסיס לשיטתו של ריש לקיש שחכמים תיקנו זמן משום פירות, כלומר – כדי שהאישה לא תפסיד את הפירות שבין החתימה לנתינת הגט. רבי יוחנן חולק, וסובר שהבעל מאבד את הפירות רק בשלב הנתינה. כיוון שכך, אין צורך לתקן זמן בגט משום פירות, שהרי האישה תוכל להוכיח בדרכים אחרות מתי נמסר הגט לידה. זהו הרקע לשיטת רבי יוחנן, שחכמים תיקנו זמן בגט משום בת אחותו, ולא משום פירות.

קיימות, אם כן, שלוש שיטות בעניין המועד שבו הבעל מאבד את הפירות: כתיבה, חתימה ונתינה. לכאורה, הדעה הפשוטה ביותר היא דעתו של רבי יוחנן, הסובר שיש

לבעל פירות עד שעת הנתינה. הבעל זכאי לקבל פירות מנכסי אשתו כחלק מההסכם הכלכלי שביניהם, וכל עוד הם נשואים – זכות זו אמורה לעמוד בעינה. הרי"ף פוסק את שיטת רבי יוחנן להלכה, אך הוא מציע נימוק אחר:

“אבל הכא לענין פירי – בפרקונה תליא מילתא, כדאמרינן: יתיקנו פרקונה תחת פירות, וקיימא לן דלא פקע פרקונה מיניה עד דמטי גיטא לידה, הלכך כל כמה דמחייב בפרקונה – אית ליה פירי, ושמעת מינה דהלכתא כרבי יוחנן דאמר יש לבעל פירות עד שעת נתינה”

(רי"ף גיטין ח:).

הרי"ף מתבסס בדבריו על הגמרא במסכת כתובות (מז:), הקובעת שהזכות של הבעל לקבל פירות עומדת כנגד חובתו לפדות את אשתו במקרה שנפלה בשבי. הרי"ף טוען, שידוע לנו כדבר פשוט שהבעל חייב בפדיון עד שעת הנתינה. ממילא הוא גם זכאי לקבל פירות עד שעת הנתינה, כיוון ששתי התקנות האלה תלויות זו בזו.

הרמב"ן בסוגייתנו (יז: ד"ה הא דאמרינן) תמה, מניין פשוט לרי"ף שהבעל חייב בפדיון עד שעת הנתינה. לדעת הרמב"ן, ייתכן בהחלט שהדעות האחרות בסוגייתנו חולקות גם בעניין חובת הפדיון, ולפי הדעות האלה הבעל חייב לפדות את אשתו רק עד שעת הכתיבה או החתימה. לשיטת הרי"ף יש להסביר, שקיים הבדל בין זכויות הבעל לבין חובותיו. קבלת הפירות היא זכות של הבעל, ולכן יש מקום לומר שהבעל מתנער מהזכות הזו ברגע שהוא מתחיל בתהליך הגירושו. הפדיון, לעומת זאת, הוא חובה של הבעל כלפי אשתו. כיוון שכך, לא יעלה על הדעת שהבעל ייפטר מחובה זו לפני שהוא מגרש את אשתו בפועל. לפי פירושו של הרי"ף, כל הדעות בסוגיה חייבות להודות שהבעל חייב בפדיון עד שעת הנתינה, והמחלוקת היא רק האם אבדן הפירות מתרחש גם הוא בשלב זה, או קודם לכן.

פירושו של הרי"ף עשוי להיות תלוי במחלוקת ראשונים בעניין היחס שבין חובת הפדיון לבין זכות קבלת הפירות. לדעת הרשב"ם במסכת בבא בתרא (מט: ד"ה כדרב הונא), עיקר התקנה הוא זכות קבלת הפירות, וכנגד זה תיקנו חכמים שהבעל חייב לפדות את אשתו. התוספות שם (ד"ה יכולה אשה) חולקים, וסוברים שעיקר התקנה הוא חובת הפדיון, וכנגד זה תיקנו חכמים שהבעל זכאי בפירות הנכסים של אשתו.

לפי הדעה שהפירות הם עיקר התקנה, לא ייתכן שהבעל יפסיק לקבל פירות ועדיין יתחייב בפדיון. במסגרת הדעה הזו חייבים לומר, שאם הבעל מפסיד את הפירות משעת הכתיבה או החתימה – גם חובת הפדיון פוקעת החל משעה זו, כפי שסבר

הרמב"ן ושלא כדעת הר"ף. שיטת הר"ף אפשרית רק לפי הדעה שהפדיון הוא עיקר התקנה, וכנגד זה תיקנו לבעל פירות. בסוגייתנו כולם מודים שחובת הפדיון קיימת עד לשעת הנתינה, והמחלוקת היא בשאלה האם במקביל לכך הוא זכאי לקבל פירות, או שהוא יכול להתנער מהזכות הזו בשלב מוקדם יותר.

כאמור, רבי שמעון סובר שהבעל מאבד את הפירות כבר מכתבת הגט. טעמו של רבי שמעון מבואר בהמשך הסוגיה:

"אמר רבא: מאי טעמא דרבי שמעון? קסבר כיון שנתן עיניו לגרשה – שוב אין לו פירות" (גיטין יח.).

לדעת רבי שמעון, ברגע שהבעל והאישה נמצאים בהליכי גירושין – נסתם הגולל באופן חלקי על הנישואין. אמנם עדיין לא התבצעו הגירושין בפועל, אך מבחינה קיומית הם כבר אינם נשואים, וממילא בטלה זכותו של הבעל לפירות. ניתן להבין שלפי ריש לקיש גם חכמים מקבלים את העיקרון הזה, והמחלוקת היא רק בשאלה מהו השלב המשמעותי יותר בהליכי הגירושין – הכתיבה או החתימה. כך כנראה הבין את דעתו של ריש לקיש רבי עקיבא איגר, המפנה בגיליון הש"ס על אתר (יז: ד"ה "תוס' ד"ה איפוך") לגמרא במסכת בבא בתרא (קמו:), שלפיה הבעל אינו יורש את אשתו מרגע שנתן עיניו לגרשה⁸.

הרי"ד הבין את דעת ריש לקיש בצורה שונה:

"וריש לקיש סבר משעת חתימה אבדם, דקסבר אף על פי שאיחר לתתו לה – עדיו בחותמו זכין לה בפירות, כשנותן לה זכתה למפרע משעת חתימה, כדאמרינן בשטרי הלואות ומקח וממכר"

(תוספות רי"ד גיטין יז: ד"ה ר"ל מ"ט).

הרי"ד מבסס את שיטת ריש לקיש על מושג המוכר לנו משטרות ממוניים אחרים – "עדיו בחותמו זכין לו". הגמרא במסכת בבא מציעא (יג.) מביאה דעה, שלפיה שעת החתימה היא השעה הקובעת לעניין קניין השטר, ולאחר שהשטר נמסר – הקניין חל למפרע משעת החתימה. הרי"ד סובר שכך הוא המצב בגט לפי ריש לקיש, והגט משמש

8 רעק"א כנראה מניח שדברי הגמרא שם הם גם לדעת חכמים, שהרי הדברים שם נאמרו בסתמא. לפי רעק"א דין הגמרא איננו ייחודי לפירות אלא יש כאן הפקעה חלקית של הגירושין מדין "גרושת הלב". יש לברר אילו חיובים ממוניים נוספים פוקעים בשעת הכתיבה לפי שיטה זו.

כשטר ממוני לעניין הזכות של הבעל בפירות. לאחר שהבעל מוסר את הגט לידי אשתו – הוא מאבד למפרע את הפירות משעת החתימה.

קודם לכן הבנו שלפי ריש לקיש חכמים קרובים בשיטתם לרבי שמעון, ולפי שניהם קיים דין מיוחד המפקיע את הפירות לפני חלות הגירושין. הר"ד הופך את הקערה על פיה. לפי הר"ד, חכמים סוברים שכדי להפקיע את הפירות יש צורך בחלות הגט, גם לדעת ריש לקיש. המחלוקת של ריש לקיש על רבי יוחנן היא בכך שלדעתו הגט חל בדיני ממונות כבר משעת החתימה, ולא רק בשעת הנתינה.

מתוך שיטתו של הר"ד עולה, שקיימת הפרדה בין מעמדו של הגט כספר כריתות, לבין מעמדו של הגט כשטר ממוני. הגט כספר כריתות פועל רק בשעת המסירה, והאישה אינה מגורשת לפני כן. לעומת זאת, הגט כשטר ממוני חל למפרע עוד לפני המסירה, כבר משעת החתימה. פיצול דומה ראינו לעיל בשיטת הראב"ד בעניין גט מאוחר. הראב"ד סבר שהגירושין בגט מאוחר חלים מיד, ואילו הזכות לקבל פירות נמשכת עד הזמן הכתוב בגט. פיצול זה דומה לפיצול הקיים במסגרת ההסבר של הר"ד לשיטת ריש לקיש, רק בכיוון ההפוך: במקרה של הר"ד הבעל מפסיד את הפירות לפני חלות הגירושין, ואילו במקרה של הראב"ד הפסד הפירות חל מאוחר יותר.

כפי שראינו, לדעת רבי שמעון עצם ההתערערת של הנישואין גורמת לביטול זכותו של הבעל בפירות, וייתכן שזוהי גם דעתו של ריש לקיש. האפשרות לומר זאת עשויה להיות תלויה בהבנות השונות ביחס לאופי הזכות של הבעל לקבל פירות מנכסי אשתו. הגמרא בסוף הפרק הרביעי (מז:): עוסקת במקרה של בעל האוכל בנכסי אשתו במסגרת הדיון בעניין קניין פירות. מסוגיה זו משתמע שיש לבעל קניין של ממש בפירות. מאידך, הגמרא במסכת כתובות (עט:): אומרת שהבעל אינו זכאי לקבל את תשלומי הכפל כאשר הפירות נגנבים, ומשתמע משם שהפירות אינם קניינו של הבעל, אלא יש לו זכות אכילה בלבד. מעמדו של הבעל בנכסי אשתו עולה לדיון גם בתוספות במסכת יבמות (לו: ד"ה קנין), בעניין היכולת של האישה למכור את גוף הנכסים⁹.

לענייננו, לפי ההבנה שאין לבעל קניין בפירות אלא רק זכות אכילה, קל יותר להבין כיצד הוא מאבד את הזכות הזו עם התרופפות הנישואין. לעומת זאת, לפי

9 הגמרא שם מביאה שתי דעות בשאלה האם קניין הפירות של הבעל בנכסי אשתו זהה לקניין פירות רגיל או נחות ממנו. עיין גם כתובות פ, רש"י בבא קמא פח: ד"ה באושא, וב'אור שמח' הל' רוצח פ"ב הט"ו המחלק בין מקרים שונים של קניין פירות.

ההבנה שיש לבעל קניין בפירות, מסתבר שלא די בהליך קיומי של גירושין, וכדי שהבעל יפסיד את הפירות יהיה צורך במעשה קנייני.